

Ялі М.Х.,* Філенко І.В.**

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті досліджуються особливості російсько-українських відносин в інформаційній сфері. Аналізуються причини ведення Росією постійних «інформаційних війн» проти України на початку ХХІ ст.

Ключові слова: інформаційна політика, Російська Федерація, російські ЗМІ, інформаційні війни, НАТО, газовий конфлікт.

In the article the peculiarities of Russian-Ukrainian relations in informational sphere have been studied. The reasons for waging informational wars by Russia against Ukraine at the beginning of XXI c. have been analyzed.

Keywords: informational policy, Russian Federation, Russian media, informational wars, NATO, gas conflict.

В статье исследуются особенности российско-украинских отношений в информационной сфере. Анализируются причины ведения Россией постоянных «информационных войн» в начале XXI в.

Ключевые слова: информационная политика, Российская Федерация, российские СМИ, информационные войны, НАТО, газовый конфликт.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. управління інформаційними потоками перетворюється у визначальний фактор завоювання, збереження й утримання влади. Поряд з територіально-географічним, повітряно-космічним, політичним та економічним вимірами простору тієї чи іншої держави дедалі більшої актуальності набуває інформаційний.

За таких умов, зауважує авторитетна російська дослідниця у галузі міжнародних відносин І. Лебедева, «у зовнішньополітичній сфері переваги отримують ті держави, що мають чітко вироблену інформаційну політику, спроможні використовувати інформаційно-комунікативні технології для захисту власних національних інтересів» [1, с.11].

На думку експертів, особливо важлива роль у формуванні інформаційної політики належить ЗМІ, адже інформація, що поширюється через їх канали, має вплив на населення за трьома напрямками: «дає їм можливість стежити за тим, що відбувається у світі», «розподіляє основні політичні питання за мірою важливості» та «формує політичні уподобання людей» [2, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників українсько-російських відносин в інформаційній сфері слід зазначити М. Оживана, Ю. Рубана, Є. Макаренко, Л. Чекаленко, Г. Перепелицю, О. Литвиненко, Г. Почепцова, Є. Тихомирову, Т. Тітаренко, А. Яковця, Ю. Мазурець, О. Романуху та інш.

*кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

**здобувачка Дипломатичної академії України При МЗС України.

Проблематика ролі ЗМІ у висвітленні міждержавних відносин привертає також увагу багатьох російських дослідників. Серед них найбільш відомими є О. Вартанова, М. Лисенко, Я. Засурський, І. Засурський, Д. Замятін, Л. Землянова, І. Лебедєва, А. Манойло, М. Москаленко, І. Панарін, Т. Ровінська, І. Семененко, А. Смирнов, Е. Солов'єв, Т. Фролова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з того, що протягом останнього десятиліття інформаційний тиск з боку РФ на Україну значно інтенсифікувався, актуальним стає дослідження інформаційної політики Росії щодо нашої держави на початку XXI ст.

Формулювання цілей статті. У статті досліджено інформаційну політику РФ щодо України на основі аналізу статей та повідомлень з української тематики в російських друкованих та електронних ЗМІ.

Слід зазначити, що попри окремі агресивні зовнішньополітичні випадки, ідеологічні диверсії, (пов'язані насамперед з процесом розподілу майна колишнього СРСР, Чорноморського флоту, заборгованістю за російський газ) що мали належне інформаційне супроводження в російських ЗМІ, інформаційний тиск з боку Росії на Україну протягом 1990-х рр. загалом мав несистемний та фрагментарний характер.

Натомість ситуація докорінно змінилася з утвердженням в Росії, починаючи з 1999 року, режиму В. Путіна, якому вдалося призупинити дезінтеграційні процеси в самій Росії та відновити політику жорсткої централізації. Поступово відбулась консолідація усіх ідеологічних течій на великодержавницькій основі, а розпад Радянського Союзу офіційно було визнано найбільшою трагедією XX ст.

Прихід до влади В. Путіна співпав з достатньо тривалим періодом високих цін на енергоносії, що зросли за перші вісім років його перебування на посаді президента РФ у понад 10 разів. У цей період РФ у економічній площині слідувала класичним курсом авторитарної нафтодобувної країни: отримані надприбутки від продажу енергоносіїв або проїдалися, або накопичувалися у золотовалютних резервах. На основі енергоресурсної моделі Путінському режиму вдалося збільшити ВВП Росії у понад 4 рази з приблизно 350 млрд. доларів у 2000 р. до 1400 млрд. у 2008 р. та накопичити понад 500 млрд. доларів у резервах [3].

Завдяки цьому Кремль отримав необхідні ресурси на реалізацію активного внутрішнього та зовнішньополітичного курсу.

Вже протягом першої президентської каденції В. Путіну вдалося забезпечити морально-політичну єдність широких кіл населення РФ та масову підтримку фактично будь-якого зовнішньополітичного курсу держави. Тоді ж було відновлено щільний контроль над друкованими та електронними ЗМІ, насамперед телебаченням.

Зауважимо, що за перше десятиліття XXI ст. Кремль значно збільшив власний арсенал ЗМІ. Це, насамперед, державний медіа-холдинг, створений на базі ВГТРК, до якого входять телеканали «Россия», «Культура» і «Спорт», радіо «Россия» та «Маяк», близько 100 дочірніх підприємств ВДТРК у регіонах, 110 регіональних телерадіоцентрів на місцях. Крім того, на кінець 2010 року під державним контролем перебували практично всі провідні телеканали країни – «Первый канал», «Звезда», «Мир», ТВЦ (належить уряду Москви) та НТВ («Газпром»). Серед друкованих видань – «Российская газета», «Парламентская газета», журнал «Российская Федерация сегодня», а також інформаційне агентство «ИТАР – ТАСС». Перелічені ЗМІ забезпечують інформаційну підтримку російської влади, підкріплюють виконання Управлінням прес-служби та інформації Президента РФ своїх завдань і функцій. Більшість регіональних видань, окрім згаданих загальноросій-

ських ЗМІ, засновано місцевими структурами виконавчої або законодавчої влади. Зростає кількість унітарних інформаційних підприємств, себто таких, що перебувають у власності держави.

Таким чином, якщо в радянський період ЗМІ були підручними партії, то тепер вони стають рупорами російської влади. Для політики Кремля при В. Путіні, а потім і Д. Медведєві характерними є явні спроби виключити з інформаційного простору будь-яку критику зовнішньополітичного курсу Росії, спрямувати громадську думку у русло державного патріотизму, державної величі, успішної російської дипломатії, а також на консолідацію суспільства на основі пошуку «ворога і ворожого оточення».

Головна причина різкого посилення інформаційного тиску на Україну з боку Росії на початку XXI ст. полягає в тому, що сучасна стратегія російської політики стосовно нашої держави спрямована на її реінтеграцію до лона російської державності. Ця стратегія реалізується, насамперед, конфронтаційним шляхом, що передбачає вибудовування двосторонніх відносин з позиції сили і з використанням усіх необхідних для цього важелів силового тиску. В інформаційній площині пріоритет серед них надається «інформаційній війні».

Придатність інформаційних війн для геополітичної експансії російський дослідник А. Манойло пояснює тим, що «їх використання як інструменту зовнішньої політики не призводить до виникнення прямої воєнної конфронтації з державами, що стали жертвами такої агресії, і в цілому мирні відносини з ними зберігаються, не зважаючи на завдану значну шкоду, яку можна порівняти з втратами через ведення бойових дій на території цих держав. Тому переваги інформаційно-психологічної агресії в інформаційному суспільстві порівняно з агресією військовою, економічною чи політичною роблять операції інформаційно-психологічного впливу основною формою експансії, що використовується політичним керівництвом держави для поширення свого впливу на інших суб'єктів геополітичної конкуренції з метою захисту національних інтересів та забезпечення державної безпеки» [4, с. 293].

До того ж Росія має усі технічні, мовні та ментальні можливості для здійснення інформаційного впливу на населення України.

Класичним прикладом інформаційних війн на російському телебаченні проти України, яку можливо спостерігати із року в рік починаючи з 90-рр. минулого століття є так звана «Кримська кампанія». Зазвичай вона розпочинається в травні, а її підґрунтям є жорстка конкуренція за платоспроможних відпочиваючих. До стандартного набору «кримських страшилок» від російського телебачення завжди належали:

- кримські татари, демонстрації яких у День депортованих народів слугують сигналом до початку «антикримської кампанії» (цю тему найактивніше відпрацьовує НТВ, що належить «Газпрому»);
- різні хвороби на кшталт холери або чуми, вібріони яких «стабільно знаходять» на українському узбережжі Чорного моря;
- економічні та соціальні негаразди (бензинові кризи, надвисокі штрафи, що начебто сягають сотень доларів США, побори ДАІ на дорогах тощо);
- «упередженість» української міліції саме щодо росіян;
- висока криміналізованість півострова (ця тема останнім часом втратила гостроту, оскільки гучні злочини в Криму вже не є постійним явищем).

Втім найактивнішою фазою російсько-українських інформаційних війн був період 2005-2009 рр. Після президентських виборів 2004 р. і проголошення адміністрацією В. Ющенка змін у стратегії зовнішньої політики України з «багатовекторності» на євроатлантичну інтеграцію протистояння сторін в інформаційній сфері почало різко зростати.

Справа в тому, що згідно діючої на той момент Концепції національної безпеки РФ [5], зростання відцентрових процесів у СНД кваліфікується як одна з найбільших зовнішніх загроз. А тому перемога на виборах опозиційного кандидата В. Ющенко, так само як і «Помаранчева революція» в цілому, були сприйняті російським політичним істеблішментом як загроза національній безпеці РФ. Отже використання ЗМІ як основного засобу інформаційної політики, так само як і залежність України від постачань російського газу мали стати дієвим засобом відвернення цієї загрози. Тим більше, що прихід до влади "помаранчевої" команди створив небезпечний прецедент, оскільки посилював можливість повторення аналогічних подій в інших пострадянських країнах чи навіть у самій Росії.

Саме тому основним лейтмотивом інформаційної політики РФ стосовно України стало намагання будь-якою ціною дискредитувати «помаранчевий режим» як у самій країні, так і за її межами, насамперед в Європі.

На російському телебаченні, в першу чергу на тих телеканалах, що перебувають під контролем держави, чи не кожного дня почали з'являтися репортажі й телевізійні сюжети, в яких Україна мала сприйматися масовою свідомістю росіян як держава з не усталеним суверенітетом, де утвердився «проамериканський», «маріонетковий» режим В. Ющенко. В російських ЗМІ постійно мусувалася тема форсованого наступу українських націоналістів на російську мову та культуру. Робився акцент на безсоромній українізації російськомовного населення, акцентувалася увага на безперервних конфліктах навколо Чорноморського флоту і висловлювалися побоювання з приводу перетворення України в «троянського коня Заходу» на пострадянському просторі.

Так, наприклад, на шпальтах авторитетного суспільно-політичного видання «Известия», (що належить холдингу «Газпром-Медіа») декан Вищої школи телебачення МДУ В. Третьяков наступним чином прокоментував курс, що проводив тодішній президент України В. Ющенко: «внутрішня і зовнішня політика України не є самостійними, бо визначається не її населенням і навіть не політиками, які піклуються про цілісність, дієздатність та історичне виживання української держави, але запитами зовнішніх суб'єктів. У цієї політики є лише два стимули: зробити максимум поганого Росії, в обмін на що отримати максимум вигоди для націоналістичної частини української еліти при передачі суверенітету Україну під юрисдикцію Вашингтона та Брюсселя» [6].

В ході аналізу статей, присвячених українській тематиці в російських ЗМІ у цей період було встановлено, що найгострішою темою російсько-українських відносин була тема входження України до лав НАТО та ЄС.

Іншою темою, якій приділялася підвищена увага був статус Криму, адже вона безпосередньо пов'язана з євроатлантичною інтеграцією України. Як зазначає з цього приводу авторитетний вітчизняний політолог В. Дергачов, «Військово-стратегічне положення перетворило Крим на арену геополітичних, етнонаціональних та етноконфесійних конфліктів, на полігон з'ясування відносин поміж країнами, вирішення питань євразійської та світової політики» [7, с. 119].

Третя тема – статус російської мови і толерантне ставлення до російської культури та історії в Україні. Як відомо, законодавче затвердження в Україні української мови в статусі єдиної державної розглядається багатьма політиками та експертами в РФ як загроза її національним інтересам, адже розповсюдження української мови скорочує використання російської як засобу спілкування в Україні і, таким чином, звужує поле інформаційного впливу на її населення. Це також є одною з причин прагнення Кремля надати російській мові в Україні статусу державної та приділенню особливої уваги в російських ЗМІ «мовному питанню».

Четверта тема стосується внутрішньої політики України та ролі в ній Росії, вона пов'язана з сучасними українськими державними діячами, їх оцінкою в ЗМІ з точки зору якості управлінської компетентності та рейтингу популярності в масовій свідомості обох країн. Пояснюється це насамперед тим, що на сьогоднішній день від першої особи залежить розробка й прийняття найважливіших рішень для розвитку держави, а також імідж країни за її межами. Саме тому величезного значення набуває публічний образ, що формується за допомогою ЗМІ. Багато в чому саме через нього оцінюється сутність політичної системи, політичний режим, а головне – авторитет держави на міжнародній арені.

Втім найгострішою темою останніх років, якій при цьому надається найбільше уваги як на шпальтах російських друкованих видань, так і на російському телебаченні, слід назвати питання стосунків двох країн в газовій сфері. Ця тема завжди була у центрі уваги російської преси починаючи з перших років після розвалу СРСР та набуття Україною незалежності. Зауважимо, що починаючи з 2005 р. ці стосунки набули ознак «газової війни»: кожного разу перед підписанням нового договору на постачання російського газу до України в російських ЗМІ розгортається кампанія по дискредитації України в очах світової спільноти із звинуваченням у крадіжці російських енергоносіїв.

Так, наприклад, на початку 2009 р. перед тим як був підписаний «історичний» газовий договір між Ю. Тимошенко та В. Путіним публікації в «Известиях» нагадували повідомлення з фронту. При цьому тональність заголовків статей вже не була настільки політкоректною, як зазвичай. Наведемо лише декілька прикладів за тиждень до підписання цього договору: «Ворам перекрили кран» (12.01.09), «Украина начала «газовую войну» с собственным народом» (13.01.09), «Украина разыграла газовый спектакль» (14.01.09), «Мы кран открыли, а они - нет» (15.01.09), «Почему Украина боится Московского газового саммита» (16.01.09).

Загалом під час російсько-українських газових конфліктів 2005 - 2009 рр. простежувалася цікава тенденція: до моменту досягнення між двома країнами домовленості з газового питання, інформація подавалася виключно негативного забарвлення (іронічні та оціночні судження, коментарі політологів щодо неправильних дій уряду, інтерв'ю окремих українських політиків з погрозами про імпічмент уряду та президенту). Після підписання газової угоди подача новин з України одразу ж ставала більш врівноваженою. Це однозначно свідчить про керованість кампанії у російських ЗМІ з єдиного центру.

В контексті дослідження також важливо зазначити, що одним із найефективніших новітніх засобів інформаційного впливу, який активно використовується РФ щодо України на початку ХХІ століття, є Інтернет.

Так, наприклад, під час російсько-грузинського збройного конфлікту в серпні 2008 р. був застосований знайомий прийом інформаційної війни проти України – її знову звинувачували у продажах потужної наступальної зброї переможеному псевдоагресору (вперше цей прийом був застосований у «кольчужному скандалі» в 2003 р. США, з метою дискредитації тодішнього президента України Л. Кучми). Тепер вже російські Інтернет-ЗМІ повідомляли, що з української зброї грузини обстрілювали беззахисний Цхінвалі. І хоча подібні звинувачення та спекуляції з часом спростовуються, вони встигають завдати шкоди міжнародному іміджу України.

Таким чином інформаційні війни проти України на початку ХХІ ст. ведуться на всіх рівнях. Росія успішно використовує новітні ефективні засоби інформаційної війни, натомість українська влада, на жаль, недостатньо переймається станом інформаційно-психологічного здоров'я українських громадян, чим і користуються її супротивники.

В контексті дослідження також важливо зазначити, що інформаційна політика РФ щодо України не зазнала радикальних змін і після президентських виборів в нашій країні

в 2010 р., на яких переміг «проросійський» кандидат В. Янукович. Дійсно, після підписання «Харківських угод» у 2010 р., що продовжили перебування Чорноморському флоту РФ у Криму до 2037 р., а також проголошення Україною «позаблокового» статусу, що на невизначений термін зняв питання щодо її вступу до лав НАТО, агресивність риторики російських ЗМІ щодо України на деякий час значно зменшилася. Втім, не домігшись від українського керівництва подальших значних поступок в економічній та політичній площині (входження до Митного союзу, приватизація газотранспортної системи України, надання російській мові статусу державної і т.п.), вже у 2011 р. російсько-українські інформаційні війни відновилися. І знов, як і раніше, їх основною темою стали відносини у газовій сфері. З часом до них додалися «сирні» та «молочні» війни.

Висновки. Підбиваючи загальні підсумки статті слід зазначити, що аналіз матеріалів російських ЗМІ на українську тематику показав дивовижну одноманітність у виборі тем і способів їх висвітлення. Увага російських журналістів в основному зосереджена на помилках і прорахунках політиків, проблемних і кризових точках розвитку взаємовідносин двох країн, критичних оцінках положення України в системі міжнародних відносин. В той же час дуже багато важливих тем російсько-українських відносин залишаються поза полем зору журналістського співтовариства. Безліч «білих плям» у висвітленні стану справ в Україні свідчить про існування якогось прихованого «порядку денного», який пояснюється не стільки відсутністю інтересу країн одна до одної, або недостатністю інформаційних ресурсів, скільки традиційним відношенням Росії до України, так само як і до багатьох інших колишніх радянських республік.

Список використаних джерел

1. Лебедева И. Современная система информационного обеспечения внешней политики Российской Федерации / И. Лебедева // Дипломатическая служба. – 2011 – №1 – С. 11 – 16.
2. Norris P., Curtice J., Sanders D., Scammel M., Semetko H. On Message. Communicating the campaign / P. Norris, J. Curtice, D. Sanders, M. Scammel, H. Semetko – London. – 1999 – 275 p.
3. Горбулін В., Литвиненко О. Україно-російські відносини: зацікавлений погляд. [Електронний ресурс] / В. Горбулін, О. Литвиненко – Режим доступу – [http:// cfsp.org.ua/en/publications /papers/43-2010-01-27-15-29-08](http://cfsp.org.ua/en/publications/papers/43-2010-01-27-15-29-08).
4. Манойло А.В. Государственная информационная политика в особенных условиях / А.В. Манойло. – М.: МИФИ.– 2003. – 264 с.
5. Концепция национальной безопасности Российской Федерации (10 января 2000 г.). [Електронний ресурс] – Режим доступу – [http:// www.natinalsecurity.ru/library/00002/](http://www.natinalsecurity.ru/library/00002/).
6. Третьяков В. Антиросийская рента украинской элиты / В. Третьяков // Известия – 2008. – 25 сентября.
7. Дергачев В. Геополитическая трансформация Крыма / В. Дергачев // Вестник аналитики. – 2008. – № 3 (33) – С. 118-136.